

Konststunder – nycklar till fördjupade samtal

Jeanette Rangner Jacobsson

Jeanette Rangner Jacobsson, intendent pedagogiska enheten, Nationalmuseum

Om vi tittar oss omkring ute i samhället finns det offentlig konst överallt, men för det mesta reflekterar vi inte över den. Det är synd eftersom den offentliga konsten är till för att vi ska föra en dialog med oss själva och med varandra.

På Nationalmuseum har jag mest arbetat med äldre konst. Att ställas inför samtidskonsten på Stockholms Sjukhem innebär därför en utmaning för mig.

Sjukhemmet förfogar idag över en fantastisk konstsamling som är mycket representativ för vår egen samtid och ger utblickar i världen och in i oss själva. Vi behöver inte åka till Moderna Museet för att se spännande konst, den finns i sjukhemmets miljöer. Men även här tror jag det lätt kan hända att vi efter en tid inte ser konsten som finns runtomkring oss. Den behöver ständigt aktiveras och levandegöras på olika sätt.

Jag har varit med om konststunder då deltagarna berättat att de aldrig tidigare reflekterat över konstverket i fråga – knappt ens sett det. Men efter att vi samtalat om verket tillsammans har de påverkats av upplevelsen. Från tidigare arbete inom vården har jag erfarenheten att människans existentiella behov lätt glöms bort. Konsten har förmågan att öppna upp för samtal om olika typer av känslor och livsfrågor. Att införliva konsten i vårdmiljön innebär därför för mig en respekt för hela människan.

I text och bild vill jag här förmedla väsentliga berättelser från konstsamtalen på Stockholms Sjukhem inom projektet Medvaro. Rubrikerna och de korta introduktionerna lyfter fram metod och målsättningar. Exempler är utvalda för att skapa förståelse för arbetssättet och för de processer som deltagarna genomgått. Ibland får ett konkret samtalstillfälle stå främst i beskrivningen, ibland har samtal från flera tillfällen lagt samman till en helhet.

Praktiska förutsättningar kring mötesplats, sittplatser och placeringar nämns. Men i centrum står mötena framför konstverken, de ingångar och frågeställningar vi arbetat med och de tankar och reaktioner som verken väckt hos deltagarna.

Två målningar av Håkan Rehnberg, 2011. Oljefärg på sandblästrat akrylglas. Placering: sidoentrén till vård- och omsorgsboendet, Stockholms Sjukhem. Foto: Louise Billgert.

Att titta och landa i verket – att ge konsten tid

Att ge konst tid är att ge sig själv tid. Att stanna upp och iaktta – att låta värderingar om vackert och fult, fint eller slarvigt finnas med, men inte styra upplevelsen – det kan väcka det noggranna seende som gör konststunden till ett utforskande. I en sådan stund kan deltagarna landa i sina egna reaktioner och komma i kontakt med sig själva, sina sinnen och sina värderingar. Vad känner jag? Vad tycker jag om och vad tycker jag inte om? Genom samtalet i gruppen kan de egna tankarna få ta spjörn mot andras, bli bekräftade eller motsagda.

När målningen väcker fantasin

Utanför hissarna vid entrén till hus D finns två målningar skapade av Håkan Rehnberg. Han har inte gett dem några titlar, de har inte igenkännbara figurer eller gestalter. Två målningar i akrylfärg på sandblästrat glas där färgtoner, material, ytan och spåren av arbete med olika verktyg är vad vi ser.

Platsen är lugn, det går att samlas och sitta bekvämt tillsammans framför målningarna som är stora och har fått varsin inramning i form av en permanent fördjupning i väggen. Det gör att de vilar tryggt på sina bestämda platser och känns självklara i rummet.

Jag inleder samtalet med att fråga vilken av dem vi ska börja prata om. Gruppen enas om den gröna. Den hänger till vänster. Jag uppmanar alla att titta noga, försöka landa i målningen och skanna eller läsa av ytan med sina blickar. Låt målningen väcka fantasin, vilka idéer eller tankar som helst är okej, säger jag. Här får vi vara helt fria med vår egen fantasi. En deltagare frågar om man får poäng, vi skrattar men jag säger att det inte är en tävling.

Vi fortsätter tittandet på den gröna målningen, och efter en stund kommer olika tankar och svar på frågan: ”Vad kommer du att tänka på när du tittar?”

- Björkar.
- Bambuskog.
- Gräs.
- Pinnar.
- Det är som en koja av pinnar, som Lars Vilks skulpturer i Skåne.
- Att den är tråkig.
- Den som gjort den har slarvat.
- Jag tror det ligger en sjö där bakom.

Vi förstår att vi alla ser och förstår konstverket på olika sätt. Det kan bottna i den första känslan man fick, något som påminner en om något man sett eller upplevt tidigare.

Mig påminner rutnätet i bilden om New Yorks gatunät, jag kommer att tänka på de luftströmmar som flödar genom staden. Några deltagare nickar och ser det jag ser en stund, medan andra protesterar. Nej, det är ju en sjö och natur, vidhåller någon.

Det är spännande att vi ser så mycket och så olika saker i samma verk. Någon frågar om det är en konstnär som gjort detta? Vad kan han, Håkan Rehnberg, ha velat berätta? Har han sagt det, undrar någon. Jag berättar det jag vet, att han inte vill att vi ska förstå hans målningar utan att de ska väcka upplevelser. Att just det vi ser, vilka färger och hur de är pålagda, är det som han arbetar med. Att måla i akryl ger färgen en flytande känsla som han gärna vill få fram.

Jag uppmanar deltagarna att titta närmare på hur det är målat. Att lägga märke till det transparanta. Flera blir engagerade i de detaljer som syns mer ju närmare man kommer. Vi ser på det som är genomskinligt och på det som är tjockt. Vi diskuterar vilket som är målat först, hur det är gjort.

Vad händer om ni tittar på målningen igen, undrar jag? Försöker ha ”nya ögon”? Jo det går ju, man hittar hela tiden nya saker, säger en deltagare. En annan säger att det sätter rotation på hjärnan och att det kan bli en utmaning att titta på konsten.

Vi vänder blicken mot den andra målningen och börjar med att undersöka

vad konstverket väcker för känsla hos oss. Deltagarna upplever även här olika saker och svaren är kopplade till både känslor och sinnen. ”Orolig, tjugig, röd, en kall färg, men ändå röd.” Vi fördjupar oss en stund i att undersöka färgerna, jämför med de färger vi hittar på våra kläder med målningarnas färger och pratar mer om kall färg. Vad menar vi och hur har konstnären fått färgen kall? Har han ställt in den i kylskåpet? Här kommer det skratt från deltagare och vi talar om blånande berg och hur färger upplevs som varma och kalla i relation till varandra. Oftast menar vi att röda och gula toner är varma, och blå och gröna toner mer kalla.

Kring just dessa verk arrangerades också en specialträff där konstsamtalet också blev ett Konstgöra (se separat artikel), där gruppen deltog i en praktiskt skapande workshop tillsammans med konstnären Ylva Trapp. Alla målade med akrylfärg på plastfilm. Ylva Trapp presenterade den kletiga färgen, plastunderlaget och de olika verktygen, en palettkniv och en skrapa. Vi hjälptes åt, alla deltagare var engagerade och vi talade om upplevelsen av färgen, skrapandet och vilka effekter vi kunde få fram.

Resultatet av skapande workshop kring Håkan Rehnbergs verk

Vi återkommer till målningarna flera gånger och har samtal med både samma deltagare och nya grupper. Vid ett tillfälle frågar en av personalen om konstverken har några namn. Nej, Håkan Rehnström döper nästan aldrig sina verk, berättar jag. Men vi kanske kan döpa dem?

Vi delar in oss i tre grupper och varje grupp diskuterar namn till de två målningarna. Därefter talar vi tillsammans om de olika förslagen. För en person är den gröna målningen tydligt *Våren* och några deltagare börjar sjunga på sången ”Ja det är våren, ja det är våren som har kommit igen”. Den gruppen enas om att de två målningarna passar att heta *Våren* och *Hösten*. En annan grupp vill döpa den gröna bilden till *Den nya* och den vinröda till *Den gamla* och den tredje gruppens förslag är *Bambuskog* och *Ormgrop*.

Jag tackar för alla förslag, berättar att jag själv kallar den vinröda för *Piruet* och gör en snurr som får applåder och skratt. Till slut frågar jag om de tycker om konstverken? Energin tappar fart, när värderandet kommer i fokus. Det kommer ett par dröjande svar. Njae, den är ettrig, lite påträngande, tycker en. En annan funderar över att man skulle kunna somna till bilden. Vi avrundar, jag tackar för samtalet och gruppen börjar förbereda sig för att gå tillbaka till väningsplanen. Men en av dem kan inte slita sig utan sitter kvar, fortsatt uppslukad av att titta nära. Ju längre man tittar desto mer ser man, konstaterar vi.

Färg väcker känslor – att aktivera alla sinnen

En viktig ingång för samtalen i Konststunder är att i mötena kring konsten utgå

från vad varje deltagare i samtalet ser och upplever. Vi börjar i de till synes enkla frågorna: Vad ser vi? Hur påverkar det oss?

Färger påverkar oss alla och kommer upp i samtalen om de flesta verk, men är extra starkt i fokus inför ett par av dem. Nedan sammanfattas samtalen om Astrid Sylwans *Vessels*.

Att vara i färgen

Astrid Sylwan skapade det stora verket *Vessels* år 2013. Hennes långa rad av paraderande färgfält i fasadfönstren är det första som möter den som går mot den stora entrén på Stockholms Sjukhem. Upplevelsen av färgen förändras under olika årstider och i olika ljus, om det är dag eller kväll och om man upplever verket inifrån eller utifrån.

Att ta fasta på färg och upplevelser av färg blev en naturlig utgångspunkt för att förbereda konstsamtalet om detta verk. Det kom också att handla om i färg som material, hur det betar sig fysiskt, när kletig målarfärg smetas ut eller hur en torkad yta ser ut.

Sett inifrån är detta verk placerat längs en ganska smal korridor på väg mot en föreläsningssal. En bra sak för samtalen är att det vanligtvis inte passerar så många personer just här, men samtidigt är själva ytan att samlas på för att se verket begränsad. Utifrån kan verket upplevas i sin helhet, från insidan kommer man nära och kliver därmed snarare in i dess färgvärld.

Att skapa bra rutiner inför konststunderna har varit viktigt, såsom var gruppen ska samlas eller hur vi ska transportera oss till dagens konstverk. Detta är en stor del i hur konstsamtalet sedan utvecklas. För förmiddagsgrupperna från våningsplan med demensdiagnosticerade boende har vi en bestämd samlingsplats. Flera deltagare sitter i rullstol och förflyttningen tar tid. Jag, personal och boende får hjälpas åt att ta oss fram till det konstverk vi ska samtala om. Under dessa stunder har sång visat sig vara bra för att skapa gemenskap, om sången får komma upp spontant i lekfull dialog. Före ett av samtalen om Astrid Sylwans verk var det sången ”Vi går över daggstänkta berg” som blev följeslagare under transporten. Sången ger energi, öppnar upp och får gruppen att skratta tillsammans. Det lägger grunden för ett spontant samtal och roliga kommentarer.

När vi kommit på plats börjar vi titta på verket tillsammans. I korridoren där vi står upplevs lätt ett färgfält i taget. När vi kommer nära och stannar upp, eller rör oss sakta längs färgfälten, är det nästan som att kliva in i färgen och bli omsluten. Vi kan som betraktare inte smita undan. Så vad är det för färger vi ser, kan vara den första frågan. Efter en stund: vilken är din favoritfärg? Några har rött som favoritfärg, andra ett par har blått. Varför är det så? Vi kommer snabbt in på färgers relation till känslor.

Astrid Sylwan arbetar med färgblandningar genom att lägga olika färger ovanpå

varandra. För att förklara just hennes färger och färgblandningar hade jag med mig olikfärgade plastfickor som vi kunde lägga ovanpå varandra och åstadkomma en färgblandning. Jag hade även med mig en färgcirkel, med vars hjälp vi pratade om olika färger och deras relationer till varandra.

Konstverkets titel är en av många möjliga vägar in i verket. Vid ett av fönstrens färgfält berättar jag att konstverket heter Vessels som betyder behållare. Vi börjar se mer på färgfältens form, och flera tycker att de liknar vaser eller krukor. Någon ser även en kvinnokropp och vi börjar fundera över vad är människokropp kan vara behållare för?

Vid ett av samtalstillfällena lyste solen så starkt att vi blev bländade genom det målade fönsterglasat. När solen gick i moln upptäckte någon att det i vissa färgfält hade bildats krackeleringar, sprickor som lämnat spår i små streck. Några deltagare uppfattade detaljer i strecken och tolkade dem till egna bilder och motiv. Tolkningarna av motiven de såg blandades med ett intresse för hur konstnärer hade gjort verket. Är det målat direkt på glaset? Med pensel? Nej det ser mer ut som om färgen är utskrapad.

Vi undersöker tillsammans, tar med frågor till ett annat möte. De korrekta svaren är inte i fokus, utan snarare flödet och energin i samtalet. Närvaro och energi kan – inte minst för boende med demensdiagnos eller kognitiv svikt – vara lika viktigt i mötet som ord och dialoger. Man märker snart att alla frågor inte landar rätt i gruppen, och därför ger varken svar eller reaktioner. Då går vi vidare till andra frågor. När flytet återigen uppstår tar sig svaren från både boende och personal många olika former – i ord, kommentarer, blickar, kroppsspråk och ljud. En irriterad fnysning eller ett glatt fnitter är reaktioner som ger konststunden mening, och kan leda vidare till en fråga eller ett svar från en annan gruppdeltagare. Allt blir delar av den ibland ordlösa kommunikation som pågår.

Handens betydelse – att se och tänka genom händerna

Att alltid utgå från det konkret synliga är kännetecknande för samtalen inom Konststunder.

Samtidigt är en del av konstens fascination att man från det synliga kan veckla ut de underliggande berättelserna, vad en titel gömmer inom sig eller vilka intentioner konstnären haft. Det ingår som en viktig del av samtalsledarens planering att förbereda sig inför just dessa möjliga kringtankar.

För att kunna möta deltagarna och skapa ett öppet och tillåtande samtal måste du själv som samtalsledare ha tittat noga på verket. I den processen kommer alltid tolkningsfrågorna in, liksom sökandet efter information: Vad handlar verket om? Hur kan vi skapa ingångar till den fördjupade berättelsen? Precis som de taktila upplevelserna av verket kan alltså hjärnans ofta lekfulla övningar kring samma verk ge viktiga ingångar till dess olika lager av berättelser.

tema

Kritzzeleien

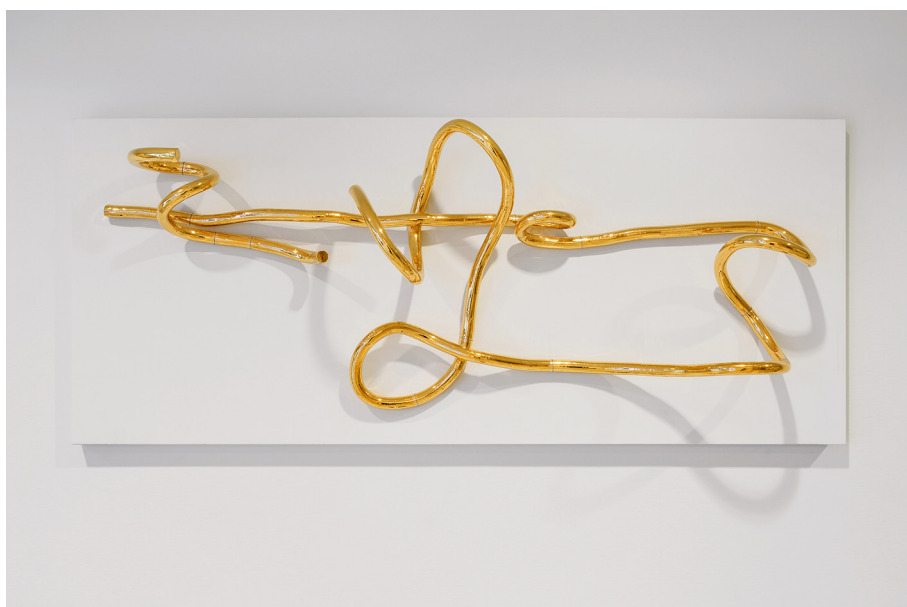
Ett verk som väckt många slags samtal i olika grupper till liv är Kristen Ortweeds skulpturala verk *Kritzzeleien*. Den snirkliga formen i gyllene guldton ser ut som metall men är skapad i glaserad keramik.

En övning i samtalen kring detta verk byggde på att härma formen på olika sätt, med händer och armar och med metalltråd. Den associationskedja vi undersökte började i det vi såg men också i det namn som konstnären gett verket.

Det tyska *Kritzzelein* betyder klotter. Flera samtal började därför naturligt i tankar om klotter, om det var något som deltagarna någonsin ägnat sig åt och i så fall när. Kanske i marginalen på någon bok, i ett kollegieblock medan man talat i telefon – eller inte alls? Flera tyckte att guld och klotter inte hörde ihop; det ena är något värdefullt och evigt medan det andra är något tillfälligt och kanske helst inte ska finnas.

I övningen började vi med att luftklottra, utan vare sig penna eller papper utan bara direkt med fingrarna framför oss. Vilka former kan klotter ha, runda snurrar eller kantiga streck med skarpa vinklar? Vi skrattade åt det osynliga klottret och jag tog fram en mjuk och lättböjlig metalltråd som delats i bitar.

Varje deltagare får en dryg meter guldtråd och börjar forma sitt tredimensionella klotter. Tråden lyser med en varm guldton och speglar konstverkets lyster. När alla hållit på en stund tittar vi på formerna som skapats, jämför med verket

Kritzzeleien av Kirsten Ortwed, 2013. Keramik och bladguld, majolikateknik. Foto: Åke E:son Lindman.

In Search of a Winner av Assa Kauppi, 2013. Patinerat brons. Placering: orangeriet, Stockholms Sjukhem. Foto: Åke E:son Lindman.

och fördjupar samtalet om det kringelikrokiga verket. ”När jag är berusad så brukar jag gå så där, är det något att göra konst av?” ”Ser ut som förgylld, kokt gammal spagetti som stelnat på tallriken.” ”Det är som ett smycke, som en vacker brosch att fästa på blusen.”

Inlevelse och identifikation – att spegla sig i konsten

Många konstverk väcker känslor som kryper in under skinnet. Avbildningar av gestalter med ögon, kroppsspråk och minspel ger oss som betraktare möjlighet att känna igen oss och spegla våra erfarenheter.

Ilska eller ensamhet – det sitter i kroppen

Assa Kauppis skulptur *In Search of a Winner* är ett bra exempel på verk som pockar på uppmärksamhet. Den är placerad i Stockholms Sjukhems inomhusträdgård, Orangeriet. Detta är en vacker mötesplats för de boende och en bra plats för konstsamtal med sittplatser och en lugn miljö. Under en period använde vi rummet som start för alla konstsamtal. Vi återkom sedan ofta till skulpturen med den sittande flickan.

Flickan är realistiskt avbildad, i naturlig storlek och placerad centralt i rummet omgiven av träd och låga växter. Verket syns och drar blickar till sig. Vid konst-

samtalen flyttar vi undan bord och stolar och skapar en halvcirkel runt flickan så att vi kommer henne nära. Jag berättar kort vad konstverket heter och att konstnären har arbetat kring temat barn och skönhetstävlingar.

Hur sitter hon? Vi tittar noga och de som vill försöker också härma det sätt hon håller sina händer på, liksom ryggens böjning. Hur känns det i min kropp att sitta som hon gör? Flera deltagare sitter på sina stolar, böjer ryggen och sätter sina händer under hakan, precis som flickan.

Hur tror ni att hon känner sig? Svaren blir ofta många och mycket kretsar kring upplevelse av ilska och ensamhet. Många associerar också till vad som hänt och vad hon tänker.

- Hon är arg. Hon har knutna nävar, rynkor i pannan och har slängt av sig skorna.

- Hon tänker på hämnd.

- Hon kommer strax att sätta på sig skorna och göra en fantastisk dans.

- Nä, jag tror också hon tänker hämnas. Hon går hem och sover men i morgon tänker hon ut en plan.

- Felet är att samhället har tvingat hennes mamma att tvinga henne att dansa. En deltagare kan inte släppa tanken på att flickan är ledsen. Inte arg. Hennes mamma har övergivit henne, flera gånger upprepar deltagaren detta. Hennes mamma har övergivit henne och hon är alldeles ensam.

Under perioden då vi ofta använde rummet talade vi också om andra konstverk utifrån bilder. Samtidigt fortsatte flickan i rummets mitt att väcka intresse.

Samtalet kom därigenom att utvecklas och fördjupas kring Kauppis skulptur. I eftermiddagsgrupperna med boende från de somatiska väningsplanen talade vi mer om konstnären Assa Kauppi, och såg en film där hon själv berättar om att hon levt med en pappa som var alkoholmissbrukare. Hon återkommer också till att skildra barn i svåra situationer. Samtalen vidgades ytterligare – från det konkreta konstverket till erfarenheter från livet och tankar om barn och uppväxt. Någon konstaterade med emfas: Barn måste få leka, man ska inte börja skolan för tidigt!

När samtalet lever vidare, i det yttre och i det inre

Samtalen under Konststunden rör sig ofta mellan iakttagelser, reflektioner och associationer – från skämt till filosofi. Vi eftersträvar närvaro i stunden, men som alla samtal kan tankarna också leva vidare inom var och en av oss. Själv har jag fått möjlighet att mellan samtalen träffa deltagare och personal återkommande. Många frågor och tankar från ett samtal har då visat sig vara något en person vill återkomma till, kanske för att berätta om en ny idé eller för att omvärdera ett tidigare uttalande. Detta visar att upplevelserna och idéerna har levt kvar inom personen.

Mais moi je te vois av Rémy Zaugg, 1994/2001. Lackfärg på aluminium. Placering: i anslutning till aulan, Stockholms Sjukhem. Foto: Åke E:son Lindman.

Från konkreta bokstäver till inre skygglappar

Ett konstverk som lett till samtal – samtal som i sin tur vindlat vidare i djupa tankar – är Remy Zauggs *Mais moi je te vois*.

Utanför sjukhemmets föreläsningssal *Magnus Huss aula* finns en foajé där Remy Zauggs tre målningar är placerade. Målningarna är enkelt uppbyggda med enbart två färger och tydliga blockbokstäver som formar ord på franska, antingen med röda bokstäver på blå botten eller med blå bokstäver på röd botten. Färgen ser industriellt perfekt ut och verken är gjorda med billack på aluminium. Orden som formas är som sagt också verkets titel: *Mais moi je te vois* (Men jag ser dig).

Remy Zauggs tre målningar känns uppfordrande, stränga och abstrakta på en och samma gång. Det var en utmaning att fundera över hur de skulle fungera i samtalen, särskilt för deltagare med kognitiv svikt. Jag påminde mig själv om att starta i det konkreta, som i de konstverk vi närmar oss för deras storlek, färg och placering.

Vi samlades med förmiddagsgruppens deltagare framför verken, foajérummet var lugnt och jag inledde med frågan om vad är det vi ser. Jag följde upp med frågan: Hur får konstverket betraktaren att känna sig? Färgerna är starka, tittar man en stund på dem börjar det sticka i ögonen. Det är lite irriterande – som om bilderna pockar, eller pickar en i ögonen efter uppmärksamhet. Någon

känner igen franska ord och kan översätta dem men samtalet stannar vid att handla om färgerna och den fysiska upplevelsen. Jag undrar om de tycker bättre eller sämre om någon av de tre bilderna? Alla tycker olika, det går inte att enas.

För eftermiddagsgruppen, bestående av deltagare med somatiska diagnoser, får samtalet andra ingångar och perspektiv. Det är en liten grupp som denna dag samlats framför konstverken, fyra boende och två personal. Vi tittar i tystnad för att sedan fundera på vilket av de tre verken som var och en tycker bäst om. Vi samtalar om färgerna, och ganska snart kommer vi in på betydelsen av orden. *Mais Moi Te Vois* (Men jag ser dig) – vad står det påståendet för? En deltagare säger att det är som en dialog, ett samtal mellan ett du och ett jag. ”Det är någon som säger att den ser mig. Fast att jag inte ser den. Som en gåta. Är det ytligt? Nej, konstnären måste vilja något med detta!” ”Vad då?”, undrar jag.

Det blir ett samtal i gruppen om att våga se. ”Vi kör bara på med skyggglappar för det mesta. Vi ser inte ens var vi är på väg, kanske rakt in i väggen.” ”Vi blir hemmablinda.” ”Jag tror att konstnären vill att vi ska tänka, reflektera mer.”

Samtalet rör sig om fördomar, om konstnären syns i sitt verk eller inte, om det kanske är en kurrögömmalek eller om det finns en dold kamera i anslutning till verket, där någon ser oss som betraktar konsten. Det är energi och liv i samtalet, alla deltar och frågorna är inte besvarade när vi lämnar Konststunden. De lever vidare, inom oss.

Jag kände att målet, att skapa ett samtal om konst, hade nåtts och att min roll hade varit igångsättarens. Deltagarna själva visade vägen in i konstverket och till de frågor och tankar som mötet med konsten hade väckt.

Det var faktiskt en av de mest lärorika stunder jag upplevt som konstpedagog.

Jag får mer luft

Ett verk av *Sandra Kantanen*, bestående av hela tjugotvå fotografier, har installerats i passagen mellan sjukhemmets gamla och nya byggnader. Det är stora bilder – fotografier som samtidigt ser ut som målningar – med motiv från landskap och natur i Kina och Japan. Just detta verk har projektets deltagare ofta stött på, eftersom en del av bilderna är praktiska att samlas vid med rullstolar om man är en större grupp.

Ett av de motiv vi stannat vid i detta verk är en bild av blomknoppar. De allra flesta uttrycker då något om att verket får dem att tänka på våren. Precis som inför det grönstämnda konstverk av Håkan Rehnberg vi tidigare nämnt blev sången *Ja det är våren ...* ett verktyg för att göra konststunderna kring Kantanens verk trevliga och gemensamma – från mötesplats och transport till stilla reflektion vid konstverken. Sandra Kantanens fotografier och känslan av ljus, vind och natur var det vi då återkom till i samtalen.

En viktig roll i dessa sammanhang – inte minst när förmiddagsgrupperna

samlat boende med demensdiagnos – har spelats av *Jarek Raubo*, en silviasyster i personalen. Raubo har ofta deltagit och då engagerat sig särskilt i att skapa gemenskap och fokus. Det sociala värdet i att hitta sammanhållning och trygghet inför konststamtalen kan just i dessa grupper inte underskattas.

Vi tittar noga och lägger märke till en suddighet i bilden, det är som om någon målat fel eller ångrat sig och försökt suddas bort något.

Inför fortsatta samtal om Sandra Kantanens verk har jag tagit fasta på hennes erfarenheter från resor och vistelser i Kina och Japan. Det var inspirerande för mig; jag har själv provat på kinesiskt tuschmåleri och är fascinerad av kulturen. Jag talade då med konstnären för att få veta mer om bakgrunden till konstverken. Hon hade under en längre tid studerat kinesiskt måleri och fotografi samtidigt som hon försökt hitta fram till ett asiatiskt uttryck. Men hon tror själv att hon aldrig kommer att helt hitta fram till detta. Hon kombinerar fotografi med måleri rent konkret, genom att pensla över sina digitala fotoutskrifter medan de är våta. Det lämnar spår av penseln och ger den utsuddade känsla vi lagt märke till. Jag nämner att det påminner mig om kinesiskt tuschmåleri och att kontrasten mellan det tydliga och menar att det otydliga skapar en spänning.

I eftermiddagsgrupperna för deltagare med somatiska diagnoser har vi pratat om många olika aspekter av verken, om de asiatiska influenserna, om de ljusa och lätta färgerna, om hur vi upplever det vi ser, om det utsuddades effekter. Oskärpan kan få det hela att kännas naturalistiskt. Funderingar om kompositionerna antyds. ”Det är precis som man ser på ett föremål från flera håll.” Det citat som jag kanske tycker bäst sammanfattar värdet av mötet med konsten för de boende är detta: ”Jag får mer luft när jag ser på dessa verk.”

För många av de boende tillför konststamtalen en dimension till vardagen; de öppnar upp deras värld en bit. Konststunden blir en stund och en plats där man kan vidga sinnen och tankar – och symboliskt släppa in mer luft i vardagen. Jag upplever att många, särskilt de boende med somatiska diagnoser, har undanträngda behov av samtalsämnen och tid för samtal. Man kan märka en längtan efter ett reflekterande förhållningssätt som öppnar dörrar till nya frågor och nya svar.

Att samtala om det som väcker motstånd

Flera av de verk vi samtalar om har fått sin plats i sjukhemmets öppna, offentliga delar. Både boende och personal passerar och har konsten inpå sig dagligen.

Under konststunderna – när vi ger verken tid – kommer ibland ett slags protest upp till ytan. Någon eller några tycker att ett verk är fult, obegripligt eller ifrågasätter om det är god konst. Detta kan bli till viktiga samtal om vad vi värderar och varför. Vissa verk väcker sällan någon uppmärksamhet, vare sig på gott eller ont, vad beror detta på? Men de verk som irriterar har, trots allt,

Arkivmaterial från Konststunder på Stockholms Sjukhem. Foto: Jeanette Rangner Jacobsson.

blivit sedda och berört ens känslor! Jag betonar gärna detta: Att ta till sig konst är en aktiv handling. Vi kan ta vara på den energi som finns i det motstånd som ibland uppstår.

Mjuk eller stenhård

Stockholms Sjukhem har gjort satsningar på konst både i sina inomhusmiljöer och utomhus, vid entréerna och även i den park som finns tillgänglig för de boende, innesluten av byggnader. En solig förmiddag samlades vi för en konststund för att se och tala om skulpturen *Tornado av Lone Larsen*. Den är huggen i röd granit, kompakt med spiralformade vindlingar och en polerad fördjupning på toppen där det rinner vatten. Skulpturen är också en fontän.

Det är varm och skönt ute och vi sitter i en cirkel runt skulpturen på stolar vi lånat med oss ut. Runt oss surrar insekter och kvittrar fåglar. Efter en stunds betraktande av skulpturen frågar jag: Vad är det första ord du kommer att tänka på? Det råder en tystnad innan en röst hörs: "Bajskorv." De andra deltagarna ler lite generat men kommer inte med andra förslag. Det visar sig att detta konst-

verk bland både anställda och boende redan fått benämningen Bajskorven.

Själv tolkade jag det först som att verket inte var accepterat som konst och inte omtyckt. Konst väcker som sagt ofta känslor, och verk vi inte förstår kan avvisas starkt. Vi är också alla skolade i ett rationellt tänkande – vi vill förstå, se samband och när det gäller konst helst ögonblickligen tycka om det vi ser. Men kanske är benämningen inte enbart ett avvisande av verket, kanske är den mer ett utslag av humor eller ett tillfälle att uttala något som är svårt att tala ogenerat om – avföring och tarmar. Kroppsliga funktioner som ofta orsakar trassel och problem för boende i vårdmiljön.

Vi fortsatte samtalet en stund på det kroppsliga temat. Tittade närmare på de mjuka vecken i den hårda graniten. Jag föreslog att vi alla skulle luta oss ännu lite mer framåt och känna på de veck som kanske bildades på magen. Fanns det likheter? Jag berättade att formerna som snurrar sig uppåt på stenen kopplar verket till dess titel Tornado. En tornado är en kraftig vind som drar med sig molnslangar i en virvlande rörelse.

Utforskandet inriktade sig därefter på vad skulpturen var gjord av. Granit, en av de hårdaste stenarter som finns. Den röda graniten med sin rödbruna färg hade konstnären valt för att den skulle vara en vacker kontrast till den gröna gräsmattan intill.

Efter hand väckte samtalet frågor i gruppen, de flesta konkreta som hur tung den är? Hur gjorde man för att få in den i parken? Varifrån hade graniten kommit? Rationella frågor vilkas svar är lätta att ta reda på. I mina tankar – kanske även i deltagarnas – finns också frågor kvar, som varför vi blir så generade av bajs och vilken roll konsten har i våra gemensamma rum.

Stafettpippen går vidare

En av de sista konststunderna jag deltog i på Stockholms Sjukhem ägde rum strax före jul år 2018. Den leddes inte av mig utan av personal från sjukhemmet. Under hela projektet har ju en viktig målsättning varit att erfarenheter och metoder skulle kunna leva vidare i den dagliga verksamheten.

Konstsamtalen inom Konststunder och det skapande arbetet inom Konstgöra har under projektet annars letts av mig och Ylva Trapp. Vi har olika erfarenheter, jag främst som konstpedagog från museum med samtalet om konst i fokus och Ylva Trapp som konstnär och pedagog med skapande i fokus. Det vi båda delar är kunskap och passion för konst i vid bemärkelse – konsthistoria, samtidskonst, material, tekniker och pedagogik.

Dessa våra kompetenser är viktiga att lyfta fram som centrala framgångsfaktorer i de möten som genomförts; förtrogenhet och kunskap om konst är en viktig betingelse för att leda samtal och aktiviteter.

Å andra sidan vill vi peka på projektet Medvaros viktiga delmål att konsten

ska kunna vara tillgänglig för fortsatta konstsamtal och övningar i den dagliga verksamheten. Vi har från projektets sida också skapat redskap för att föra stafettpinne vidare. Bland annat har en handledning med förslag på samtalsinångar och övningar till ett några verk.

I arbetet med personalen har vi betonat att det allra viktigaste för dem är vara närvarande. Var och en som leder ett konstsamtal eller en skapande aktivitet måste utgå från sin egen ingång. Målet för dem ska vara att hitta ett öppet och tillåtande utforskande tillsammans med gruppen – inte att vara experter.

Den konststund som jag deltog i – ledd av dagens aktivitetsansvariga ur personalen samt av några arbetsterapeuter – genomfördes utifrån tre målningar av Eva Löfdahl. Jag hade själv tidigare genomfört ett konstsamtal kring dessa tre verk, som då hade en annan placering. Nu fanns de på våning 8 i vård- och omsorgsboendet och hade valts självständigt av de personer som ledde konststunden. De hade tillsammans talat om att formen och de olika färgerna kunde generera såväl samtal som en därpå följande skapande aktivitet. I aktivitetsrummet fanns bland annat kvadratiska träplattor som hade användes som stöd för möbler, men som skulle kunna fungera som bra underlag att måla på.

Den aktivitetsansvariga inledde med ett samtal där gruppen samlades och verken kunde återges via en stor digital skärm. Samtalet utgick från det konkreta, färgerna och formerna. Vad var det deltagarna såg och hur fick det dem att känna sig? De abstrakta formerna med cirklar på kvadratisk botten tolkades av de flesta som ansikten. De tre cirklarna lästes som öga, öga, mun och färgerna gav olika känslor. Färgstänk och splashar tillförde energi och också någon känsla av hastighet.

Efter det inledande samtalet förflyttade sig gruppen till originalen. Hur de hängde samman kom i fokus under det samtalet. Var det en serie, där samma ansikte genomgick olika känslor, eller var det enskilda verk? Vilken av dem tilltalade deltagarna mest?

Konststunden övergick i konstgöra i aktivitetsrummet. Arbetsterapeuterna hade dukat upp akrylfärger i liknande färgtoner som verken, penslar och de kvadratiska träplattorna. Deltagarna fick hjälp att komma igång och använda färgen. Efter hand arbetade alla, personal och deltagare, tillsammans runt bordet. Det blev en fin stund med samtal och gemenskap. Även deltagare som varit skeptiska till att måla ändrade sig och deltog och bekräftade efteråt att de uppskattat helheten.

Att få delta denna eftermiddag gav mig en varm känsla av att erfarenheterna från projektet skulle komma att användas och leva vidare i den dagliga verksamheten.

Avslutande kommentarer och lärdomar

Efter att under tre år ha mött boende och personal i återkommande konstsamtal känns det viktigt för oss från Nationalmuseum att försöka sammanfatta vad som fungerat bra, lärdomar vi tar med oss och några organisatoriska funderingar. Underlaget består bland mycket annat av reflektioner från boende på Stockholms Sjukhem.

Utgångspunkten för oss har, kort sammanfattat, varit att skapa tid och utrymme för att med konsten stimulera sinnen och närvaro hos de boende med demensdiagnos, samt att ge utrymme till reflektioner och ”mer luft” i vardagen för boende med somatiska sjukdomar.

I detta vårt konstpedagogiska arbete har vi nu stärkts i insikten om det taktila – om handens betydelse för att skapa förståelse, samtalsingångar och gemenskap i gruppen. Att hitta bra och enkla material eller skapande övningar som kan göras i anslutning till samtalen är arbetsmetoder vi utvecklat och kommer att ta med oss. Samarbetet med Konstgöra och Ylva Trapp har i det metodarbetet varit viktigt – både hennes kunskap och, inte minst, hennes pedagogiska förhållningssätt med stor närvaro och fokus på deltagarna.

I rollen som samtalsledare/facilitatorer har vi själva utvecklat vår kunskap om vikten av att fånga upp en helhet av signaler vid sidan av orden – kroppsspråk, blickar, sång, suckar, skratt.

Att olika grupper har olika behov har också tydliggjorts. Arbetet med samtal för boende med demensdiagnos har sin anpassade målsättning och sina egna metoder, medan arbetet med samtal för boende med somatiska diagnoser behövt andra arbetssätt. I det senare fallet har mötet med forskaren Jonna Lappalainen – hennes frågor och sätt att bemöta de boende – gett ny kunskap om vikten av att i samtalandet lyfta fram deltagarnas livserfarenhet och existentiella frågor.

Flera av deltagarna med kroppsliga, somatiska diagnoser har i samtal mellan träffarna och vid projektets avslut bekräftat hur viktiga konstsamtalen varit för dem. Att få se och tänka, bli lyssnad på och att få lära sig nya saker har fått dem att återknyta till sitt friska jag, till sin identitet, till att känna mening i vardagen.

Vår förhoppning är att projektet har gett så väl de boende som personalen upplevelser de bär med sig och en träning i att se konsten runt sig. Att genom den reflektera, se och diskutera tankar och känslor. Låta konsten ge fantasin och inlevelseförmågan näring, vindla iväg i associationer – och landa mitt i det egna livet.